

SVETLANA JANKOVIĆ¹

VERA I SUMNJA U OPUSU KSENIJE ATANASIJEVIĆ

Rezime

Predmet rada je promišljanja vrednosti i nužnosti mira Ksenije Atanasijević, koja su kod nje bila podstaknuti verom i sumnjom u vreme prisutnih ratnih pretnji između dva svetska rata. To je vreme ne samo ozbiljno postojeće opasnosti po svetski mir usled približavajućeg Drugog svetskog rata, već i pojava totalitarnih ideologija – fašizma, nacizma, staljinizma. U tom kontekstu ona je zagovarala naučavanje kosmopolitizma, usmerena potrebom da se ostvari jedna globalna, altruistička zajednica između država. Kao angažovana intelektualka, ona se u svojim radovima zalaže i protiv antisemitizma ukazujući da je i to samo jedan od elemenata nagoveštaja globalne katastrofe. Ona izražava svoje zaprepašćenje pred svim udarima što pogađaju čitave narode, gledajući kako se, sve jasnije i sve uočljivije, sklapa konstelacija za jednu novu, opštu katastrofu. Tematski, rad uključuje Ksenijin odgovore na retorički postavljeno pitanje, kako se boriti protiv zla u vreme u kome je živela a koje je smatrala "strahovito ozbiljnim". Aktualnost njene filozofske misli podvučena je činjenicom da se ništa od te ozbiljne pretnje globalnom miru nije promenilo ni do danas. I nekada i danas, kao da svako ispoljavanje zla poseduje neku posebnu magičnu snagu progresivnog narastanja, i čudovišnog multipliciranja. Ksenijin odgovor protiv zla je jasan: moguće je i nužno boriti se verom i znanjem, nikako pasivnošću i ravnodušnošću. Kroz svoja dela ona ističe princip suprotnosti izražen kroz borbu dobra i zla. Nije dovoljno protestovati, nužno je delanje za koje ona ističe da treba da bude junačko, neustrašivo, beskompromisno. Bojažljivo analiziranje tužnih i očajnih društvenih neispravnosti njenog doba, treba da smeni odlučno skidanje obrazine sa neistinitoga i smelo razbijanje lažnih vrednosti. Ksenija Atanasijević ima uzore u prošlosti u plejadi duhovnih učitelja koji upućuju na prihvatanje vere u nužnost stalnog mira među ljudskim bićima. Zaključuje se da su i njena filozofija pacifizma i nenasilja toliko prijemčiva i toliko logična da ostavlja upitanost postojanje svrhe i porekla zla. Poručuje da mudrost o svetu poznaje štetnost i fatalnost zla, izobličuje ga, i naznačava načine kako da se ono iz ljudske zajednice zauvek iskoreni. Današnji čitalac se ne može oteti utisku da ona, zapravo, govori i o vremenu u kome živimo, a ne samo o vremenu u kojme je ona živela. Na osnovu njenih progresivnih ideja koje su bile daleko ispred svog vremena, a i na osnovu toga što je filozofija kojom se bavila i danas aktuelna, ostaje zaključak koliko je značajan celokupan opus Ksenije Atanasijević. Tamo gde postoji uverenost da će, u doglednom vremenu, ono što je donedavno izgledalo kao utopija, postati stvarnost, prirodno je da uvek postoji i sumnja, kako u njeno tako i u naše vreme.

Ključne reči: nužnost mira, ratne pretnje, totalitarne ideologije, borba dobra i zla, vera i znanje, isihijizam, utopija, sumnja

¹ Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije Čačak,
svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

Uvod

U opusu Ksenije Atanasijević teoretski je obrazložen postulat zagovaranja i popularisanja, vere kroz predočavanje vrednosti čoveka i njegovog dostojanstva, uz zalaganje za ravnopravno učešće i žena i muškaraca na stvaranju atmosfere sloge i mira. A za to dobro stanje mira nema sumnje potrebno je beskompromisno delanje, hrabro i otvoreno. Sveukupna ozbiljnost situacije za Kseniju Atanasijević je predvidiva posledica nepristajanja na zlo. Suočavanje sa mnogobrojnim pojavnim oblicima i destruktivnom dinamikom zla je u konkretnim manifestacijama u realnom životu i delovanje *hic et nunc*.² Ka dostizanju istinske spoznaje vere i uvek prisutne sumnje analizira vreme ne samo ozbiljno prisutnih ratnih pretnji, već i pojava totalitarnih ideologija – fašizma, nacizma, staljinizma. Kroz promišljanje vrednosti i nužnosti mira u filozofiji Ksenije Atanasijević je njeno verovanje u jačanje religioznih osećanja, odnosno njena religiozna posvećenost duhovnoj delatnosti osnivača velikih religija, naročito hrišćanstva. Njen feminizam preko unapređivanja žene unapređuje i čitavo čovečanstvo, jer je polazna tačka feminizma ukidanje nasilno postavljenih razlika i nejednakosti između ljudskih bića, kao osnove ljudskih konflikata. Nesporan je prisutni međunarodni kontekst globalne napetosti između dva svetska rata, sa jasnim nagoveštajima nastupajućeg globalnog sukoba, uprkos nastojanjima žena Male Antante da spreče katastrofu. Sve je slično poređenju sa današnjim shvatanjima bezbednosti, koja sve više polaze od nivoa pojedinačnog ljudskog bića kao osnovnog. Suština je u nedvosmislenom uključivanju velikog broja muškaraca i još većeg broja žena koji smatraju da treba pribegavati čovečnijem načinu rešavanja međunarodnih sporova, nego što je ubijanje.

Rat obistinjuje sumnje

Istorijski razvitak ljudskog postojanja na zemlji pretvorio se u nedoglednu sukcesivnost više ili manje krvavih pometnja, sudaranja, ranjavanja i istrebljivanja. U neprekidnom sukobljavanju nalaze se i pojedinci, i grupe, i klase, i narodi. Jači ljudski individuum nasrće na slabiji, moćnija klasa na neotporniju, veći narod na manji. (Atanasijević, 1940)

Junu 1914. godine počeo je Prvi svetski rat i rad na Univerzitetu u Beogradu je obustavljen. Većina studenata samostalno su učila kod kuće. Oba Ksenijina brata su otišla na front, i jedan od njih, Milutin, je i poginuo. „Beograd je hrabro podnosio bombardovanje Austrijanaca, dok su mu najbolji sinovi, među kojima i moj brat, ginuli“ (Savić, 1989: 226). Pesnik Rastko Petrović, Ksenijin drug iz mladosti, takođe je pošao u rat. Njegova sestra, Nadežda Petrović, preminula je

---

2 Ovdje i sada.

od tifusa na frontu, 1915. godine, kao dobrovoljna bolničarka. Ova lična patnja i gubici su ostavili veliki trag na Kseniji. Duboko je pogođena ratnom katastrofom i obilazi beogradska zgarišta i ruševine. U ratu je sazrela i kao ličnost i kao mislilac: „Ne vidim nikakvog cilja svekolikom egzistiranju. Ne vidim zašto je dobro pobediti neprilike i neprijatelje, i učvrstiti se na svojoj životnoj poziciji. Rezultata u svakom slučaju nema. Ništa ne treba naročito oplakivati, jer nad svim treba naricati. A mi što smo doživeli ovu katastrofu čovečanstva, šta mi još treba da radimo, i šta još treba da tvrdimo i potvrđujemo?“ (Vuletić, 2005: 27)

Zloslutno zvuče i njeni nagoveštaji globalne katastrofe Drugog svetskog rata. Sumnja da će do katastrofe doći se ostvarila. „Mi stojimo zaprepašćeni pred svim udarima što pogađa čitave narode, i gledamo kako se, sve jasnije i sve uočljivije, sklapa konstelacija za jednu novu, opštu katastrofu“ (Atanasijević, 1935).

Ističe princip suprotnosti izražen kroz borbu dobra i zla. Zlo poseduje neku posebnu magičnu snagu progresivnog narastanja, i čudovišnog multipliciranja. Kako se boriti? Verom i znanjem. Nikako pasivnošću i ravnodušnošću. „Umesto golog protesta, valja da dođe delanje: junačko, neustrašivo, beskompromisno. Bojažljivo nagoveštavanje tužnih i očajnih neispravnosti našega društva, treba da smeni odlučno skidanje obrazine sa neistinitoga i smelo razbijanje lažnih vrednosti.“ Ne može se oteti utisku da ona, zapravo, govori i o vremenu u kojem danas živimo, a ne samo o vremenu u kojem je ona živeala.

„Ovi ljudi i ove žene znaju da nauka, svojim pronalascima, doprinosi da ratna sredstva postanu sve razornija, gora, ubilačkija. Te naučne izume, koji imaju da unište čoveka, potiskuju oni blagorodnim dejstvom snaženja saznanja. A saznanje kazuje čoveku, da je njegova moralna dužnost da živi u miru sa svojim bližnjima. Dalja konzekvencija njegova jeste, da je dužnost naroda da živi u slozi sa ostalim narodima“ (Atanasijević, 1938: 47).

Isihizam³

Najsnažniju poruku mira donosi hrišćanstvo koje je za nju „religija mira dostižnog pomoću ljubavi prema Božanstvu i bližnjem i pomoću praštanja“. Smatrala je takođe, da su sve Hristove delatnosti i svrha njegove smrti „da zaustavi mržnju, da izgladi razdore, da očudotvori krvnike u prijatelje“, jednom reči da izmiri ljude i narode.

Ksenija Atanasijević ima uzore u prošlosti i plejadu duhovnih učitelja koji nas mogu uputiti na prihvatanje vere i nužnosti stalnog mira među ljudskim bićima. I njena filozofija mira i nenasilja je toliko prijemčiva i toliko logična da se upitamo čemu zlo i odakle nam. „Kad jedan čovek poseduje nezavisnost, i kad ne podnosi nikakvu nepravdičnost, on nema više opravdanoga razloga da se greši

---

3 Način duhovnog života i put spasenja.

o nezavisnost drugoga. Isto tako, narod slobodan i nezavisan, nema nikakvoga razloga da zalazi u tuđa područja, iz grabljivosti i iz želje za otimanjem. Ako bi se u njemu takva želja i pojavila, dužnost drugih bila bi da je spreče. Danas postoji veliki broj ljudi⁴, i još veći broj žena, koji ne dvoume više o tome, da treba pribegavati kakvom čovečnijem načinu rešavanja međunarodnih rasprava, nego što je ubijanje“ (Atanasijević, 1938: 47).

I episkop Nikolaj, njen savremenik, je slično govorio: „Na temelju svete vere treba zidati dobra dela. Niti koristi ispravnost života bez prave i posvećene vere, niti nas pravo ispovedanje vere bez dobrih dela može izvesti na pravi put. Treba imati oboje, da 'savršen bude čovek Božji' (2 Tim. 3,17).“ Govoreći o Drugom svetskom ratu kaže: Hoće da ugase kandilo vere, zli vetrovi sa svih strana: Vetar Bezverstva – da podseku koren duše; Vetar Krivoverstva - da se nametne kriva vera; Vetar Maloverstva – hoće da se zovu vernicima, ali ne i da budu. Jezikom živi, a srcem mrtvi. Zato treba biti blagosloven i snažan. Jer, „Spasava vera, koja kroz ljubav dela“ (Gal. 5,6).

Kob novca stimuliše sumnju

Tragajući za korenima ljudske konfliktnosti Ksenija Atanasijević ih otkriva u bogohulnoj žudnji za umnožavanjem imovine i „satanskom novcu“. Žudnja za umnožavanjem svoje imovine, i još više: za grabljenjem i otimanjem, podstiče sve vrste zlih i neprijateljskih osećanja. A sve je počelo kad je vidoviti ideolog Francuske revolucije, Žan-Žak Ruso, u jednome svom naročito prodornom razlaganju, ustanovio tačni smisao jedne neoborive istine. On je, naime, samo njemu svojstveno, utvrdio, da su se samoživa teženja za svojinom, a, sa njome, svi vidovi egoizma, ropstva i nepravličnosti, začeli u trenutku, kad je prvi među ljudima, obuzet žudnjom za posedom, ogradio komad zemlje, naznačujući: „Ovo je moje“.

Paralelno sa tim uniženo je svako poštovanje prema drugom čoveku, koji je postajao samo sredstvo za iskorišćavanje, podjarmljivanje, porobljavanje. Najbogomrskiji zaplet nastao je na zemlji, kad je u bližnjem prestalo da se gleda biće ravno sebi, i od njega se načinio potčinjeni stvor, namenjen eksploataciji. Tada su mučki pokopani bili najlepši principi čovečnosti: sloboda i pravičnost (Atanasijević, 1940: 30).

Novac je postao glavno, mađijsko, pakleno sredstvo. On se, postupno, preobratio u predmet koji pribavlja ne samo obezbeđenje svih nužnih uslova postojanja, nego i obilja, ugodnosti, raskoši, - svega što neodoljivo privlači maloumnike. Što ih privlači više nego zdravlje, obrazovanost, učenost, - više nego i najveće dobro ovoga sveta – mirnoća duše. Za novac, i ono što se za njega može pribaviti i domašiti, bez ikakvog kolebanja žrtvovao se unutrašnji mir. Sticanju novca sve

4 Ksenija Atanasijević kada u svojim razmatranjima kaže ljudi, misli isključivo na muškarce.

se žrtvovalo: um, čast, poštenje, osećanje, ubedenje, dužnost, otadžbina. Postepeno, ali neopozivo i nepovratno, ljudi su se izradili u jadne robove novcu, u njegove kreature i beskičmene marionete. Sve više se današnji čovek otiskuje od istraživanja i nastojavanja kako da razjasni krajnje probleme svemira i svoje vlastite egzistencije. Ne zahvata on ni za čim daljim, nego za onim što mu je dato kao opipljivo i dohvatljivo. Ovozemaljsko bitisanje jedino privlači njegovu pažnju, a kao središni problem o njemu javlja se naprezanje kako da se izvede što bolje osiguravanje novcem, kojim se sve želje utoljavaju i svi snovi ostvaruju. A većina snova modernoga čoveka može se kupiti, nabaviti, izmeniti za druge artikle. Sve je izvodljivo preobratiti u novac i njime isplatiti. U tome leži otpravnost i sramnost današnjega življenja.

Neosporno je: naša planeta zemlja, preplavljena izobličenošćima i porocima, nalazi se pod zavodničkim i fascinirajućim vođstvom satanskoga novca. Zato nam i ide tako pogano: zato smo i dočekali smak svih večnih zakona, slom svih etičkih propisa i poništavanje svih čistih norama i životvornih ideja. I zato, umesto bratsva, čovečnosti, pravde, istine i slobode, na zemlji caruju uzajamno rastrzanje, zakrvavljenost i utamanjivanje; laži, prevare i podvale svih rodova. Zato je zemlja i pretvorena u gnusni kaos i neiscrpivo mučilište, gde se oni koji žele svež zrak i osunčane prostorije davljenički grče.

Doklegod svi napori ljudski budu upravljani poglavito zgrtanju bogatstva i osiguravanju sebe materijalnim zavodljivostima, ljudi će se stradalnički potucati po ovome svetu u bespomoćnom samouniženju, ružni, malaksali, ispijeni najgnusnijom od svih pohota. Sve dotle, ovaj svet biće nalik na jedan od najnečistijih slojeva Danteovog pakla. A tek konačnim i nepovratnim rastrošavanjem zlatnog teleta, mogu se ljudskom rodu ukazati bolji vidici, koji su dosad ostali gusto zakrčeni pomrčinom materijalnosti i grdobnom kobi novca (Atanasijević, 1940).

I zato je sumnja stimulirana novcem češće pokretač velikih dela nego vera. Zapravo one su suprotnosti koje su izukrštane, ali ako nemamo vere onda ne sumnjamo, jer istinska vera zahteva istinsku sumnju; a bez sumnje, vera nije vera.

Feminizam kao vera

Vera u feminizam ogleda se u sigurno baziranim dosledno prihvaćenim i redovno zagovaranim idejama feminizma, kao i aktivnostima organizacija tadašnjeg, i domaćeg i internacionalnog ženskog pokreta. Ksenija Atanasijević je želela svet gde su muškarac i žena jednaki i gde su ljudi zainteresovani za napredak ljudskih prava i dužnosti (Lalić, 2019: 2). Dodirna tačka je neprikosnovenost svakog ljudskog bića, što je idejna krilatica feminizma i duboko prisutan Ksenijin lični i filozofski stav, koji podrazumeva respektovanje života i omogućavanje nesmetanog razvitka ličnosti. S tim u vezi, ne iznenađuje činjenica da su iskonski

feministi, ujedno i zagovornici atmosfere mira u okruženju u kojem bi individua mogla da zadovolji konkretne potrebe. Za Kseniju Atanasijević, čije je suštinsko težište interesovanja ljudski individuum, kao bazični entitet humane stvarnosti. Prirodni nastavak u vidu aspekta etičkog rasuđivanja, stvara moralnu dužnost svakog čoveka da živi u miru sa svojim bližnjima, a ekvivalent tome jeste dužnost naroda da živi u slozi sa drugim narodima. Pokret žena, za zadobijanje svih prava koja im pripadaju, kao svesnim ljudskim bićima, po Ksenijinom mišljenju, neosporno se osniva na dubokom etičkom i ontološkom temelju. Težnja da trpljenjem i saznanjem probuđenih žena unaprede lični život, i da poboljšaju sopstveni položaj, u svim stepenima njenoga razvoja, pokazala se, po mišljenju naše filozofkinje, kao prevashodno socijalna. Naime, ona je uvek bila strogo podignuta na nivo principa poštovanja ličnosti, nezavisnosti i dostojanstva čovekovog.

Feminizam, nužnim načinom podrazumeva, kao nepobitnu ideju, da svako ljudsko biće jeste neprikosnoveno, i da ima prava da na potpun i neometani način razvije sebe. Otuda feminizam, preko unapređivanja žene, i neposredno sa njime, vrlo živo radi i na unapređivanju čitavoga čovečanstva, izgrađujući, tako reći, jednu novu, univerzalnu etičku doktrinu. On dela na postizanju jednog boljeg i plemenitijeg odnosa među ljudima, koji će isključiti svako fizičko i moralno zloupotrebljavanje drugoga⁵, jer je polazna tačka feminizma ukidanje nasilno postavljenih razlika i nejednakosti između ljudskih bića. Uz to, u njemu ima, ono što Ksenija naziva, dragocenom, optimističkom verom, da je moguće „upitimiti samoživu ljudsku prirodu, i među ljudima uspostaviti uslove za življenje u individualnoj slobodi, u simpatiji i u miru“ (Atanasijević, 1931: 2).

Ksenijino feminističko opredeljenje bazira se na stanovištu da žene, shodno svojoj biološkoj prirodi, imaju više mogućnosti za moralno delovanje, nego da podlegnu eventualnim egoističkim porivima, tipičnim za muškarce. Kulturni čovek uviđa, da se punoća njegovoga života neće nimalo okrnjiti time, što će i drugim ljudima biti data sredstva da pomoću njih svoju egzistenciju ostvare. Jednostavno kao i sve prave, vanvremene istine, deluje Ksenijino rezonovanje, kad jedan čovek poseduje nezavisnost, i kad ne podnosi nikakvu nepravdičnost, on nema više opravdanog razloga da se greši o nezavisnost drugoga (Atanasijević, 2005: 47).

Univerzalna vrednost feminizma, kao osnove pacifizma, jeste Ksenijin stav da feministkinje šire oko sebe atmosferu sloge i mira, pošto za njih važi stav o poštovanju svake ličnosti. Tako iz njihove političke vodilje proizilazi i da se prema slobodi svakog naroda mora isto tako osećati. Iako kao sopstveni, lični životni koncept u njenoj doslednoj, celoživotnoj monaškoj predanosti stvaranju (Lalić 2019: 1), navodi „sedeti za pisaćim stolom i mirno raditi – čini mi se kao sreća od koje punije nema“ (Atanasijević, 2011: 198), za lečenje onoga što je nazivala „da-

5 Predavanje Ksenije Atanasijević na međunarodnoj Konferenciji za mir i razoružanje, održanoj u Beogradu od 17. do 19. maja 1931. godine.

našnjom sveopštom moralnom i materijalnom bedom“, potrebne su, smatrala je, sasvim drugačije efikasne mere. Ona ističe da žene treba da su borbene. „Ne sme se podnositi, ni na jednom mestu, da se u ime neke tobožnje ideologije sprovede najniže lične pobude. Ne sme se dopuštati da se na osnovu nezdravih i izvitoperenih sopstvenih simpatija i antipatija odlučuje o tuđim sudbinama. Treba razvejati sve jazbine gde se, gnusnim i mračnim načinima, začinju i snuju sva ogrešenja, ne samo o etičnosti, nego i o svaku normalnu, ljudsku dopuštenost“ (Atanasijević, 2011: 75–76). Često je pokazivala svojim delima svoju neustrašivost.

Tokom svih društvenih promena, jedno je u njoj ostalo potpuno isto: potpuna odbojnost prema oportunističkom i hrabrost da zastupa, iskreno i do kraja, pravo na slobodno mišljenje (Lalić, 2019: 1). Karakteristike celog njenog života su odgovornost, briga za drugog, hrabrost i društvena angažovanost (Đurić, 2015: 108). Pomenimo samo jednu, od mnogih njenih životnih odluka, kada je u vreme nemačke okupacije pokazala ludu hrabrost odbijajući da potpiše Apel srpskom narodu⁶, koji su potpisale mnoge njene kolege. Tim odbijanjem ona je ostala dosledna svojim, više puta javno izraženim stavovima protiv nacionalizma, protiv progona Jevreja i zalaganjem za pacifizam (Radivojević, 2019).

„Kao matere, feminiskinje će uliti u krv svojoj deci istinu, da ljudi ne postoje na svetu zato, da ubijaju jedni druge. Ideal mira žene, kao nastavnice, veoma uspešno šire među mladim generacijama, i vaspitavaju ih za pacifističko shvatanje. Žene razumeju bolje od ljudi mudrost i istinitost reči, da će poginuti od mača onaj ko mačem seče“ (Atanasijević, 1938: 46).

Završne napomene

Nameće se zaključak da je u svojoj evoluciji svet došao u kritično stanje, koje se može i mora izbeći Ksenijinom vodećom idejom o pripitomljavanju egoizma u svim njegovim pojavnim oblicima. Potrebno je opredeljenje za pravičnost, empatiju i širokogrudost; potrebna je vera, te zato treba dati ženama priliku da daju punu meru svojih priloga, a što je zapravo poštovanje filozofskog, feminističkog i pacifistički trasiranog nasleđa Ksenije Atanasijević. To je njena, a i naša savremena vizija bezbednijeg i egalitarnijeg sveta i korist za univerzalno dobro – svet mira. Ipak ne može se oteti utisku da ona, zapravo, govori i o vremenu u kojem danas živimo, a ne samo o vremenu u kojem je ona živela. Na osnovu njenih ideja koje su bile daleko ispred svog vremena, a i na osnovu toga što je filozofija kojom se bavila i danas aktuelna, ostaje zaključak koliko je značajno celokupno delanje Ksenije Atanasijević. (Janković, 2019: 115) Potrebno je da poput nje budemo “uvereni da će, u doglednom vremenu, ono što je donedavno izgledalo kao utopija, postati stvarnost”. Ili i tu postoji sumnja?

⁶ Tim Apelom se pozivalo na osudu komunista i neučestvovanje u aktivnostima protiv nemačke okupacije.

Ipak da prihvatimo Ksenijino promišljanje: „Nijedan napor nije suviše težak, kad je utrošen na ostvarivanje najveće filozofsko-religijske ideje, koja je ikad bila postavljena o odnosima između ljudi. Radeći neodstupno na tome da mir među narodima zavlada, feminiskinje će smatrati da su njihova naprezanja iskupljena, ako, u budućnosti, sagledaju sve jasnije konture jedne internacionalne sloge i harmonije, koju nijedna zabluda i nijedna rđavština neće više biti u stanju da pokolebaju“ (Atanasijević, 1931: 2). Zagovarala je naučavanje kosmopolitizma, usmerena potrebom da se ostvari globalna, altruistička zajednica između država.

Hristova su usta izrekla: „Šta koristi čoveku da ceo svet zadobije, a dušu svoju izgubi?“ (Mt. 10,26) Prosta sumnja u borbi za veru, jer posvećeni život Ksenije Atanasijević ostade po strani kao i mir i pacifizam koji je obznanjivala za svog života. Nada se delimično pretvorila u ostvarenja, vera u znanje, a sumnja uvek sveprisutna i uvek izaziva promene, ali ne uvek na bolje.

I nama je danas „radikalno otklonjena mogućnost da budemo bezbrižni“, kako je pisala naša filozofkinja (Atanasijević, 1937: 29). Zato je potrebno da poput Ksenije imamo veru i da kao i ona, ne dočekavši realizaciju njenog utopističke vizije, koju verovatno nećemo ni mi, smatramo obaveznim da to prihvatimo kao zadatak na kome treba raditi i danas (Mršević, 2019: 330).

Literatura

- Atanasijević, Ksenija (1931. maj 20) *Pravda*. Beograd, str. 2.
- Atanasijević, Ksenija (1935. januar 6-9) *Pravda*. Beograd.
- Atanasijević, Ksenija (1937.) *Život i rad*. Beograd, sv.159, str. 24-31.
- Atanasijević, Ksenija (1940. januar 6-9) *Pravda*. Beograd.
- Atanasijević, Ksenija (1940. april 27-30) *Pravda*. Beograd.
- Atanasijević, Ksenija (1968.) *Smisao i vrednost egzistencije. Aksiološka razmatranja*. Beograd: Srboštampa.
- Atanasijević, Ksenija (2005.) *Etika feminizma*. Priredila Ljiljana Vuletić, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. *Ogledi br.11*.
- Atanasijević, Ksenija (2011.) *Etika hrabrost*. Priredila Ljiljana Vuletić, Beograd.
- Đurić, Vladimir (2015.) *Filozofski diskurs Ksenije Atanasijević: književnost, metafizika i etika*. Zbornik radova. U: Jezik, književnost, diskurs: književna istraživanja, prof.dr. Dimitrijević Bojan. Beograd: Filozofski fakultet.
- Janković, Svetlana (2019.) *Rat i mir – kroz dela Ksenije Atanasijević*. Ur: Mršević, Zorica i Jovanović, Marko. U: Ksenija Atanasijević – O meni će govoriti moja dela. Beograd: Institut društvenih nauka, str. 112-125.
- Lalić, Svetlana (2019.) *Ksenija Atanasijević (1894-1981)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, master rad.
- Mršević, Zorica (2019.) *Reč urednice - Značaj Ksenije Atanasijević danas ili Ksenija Atanasijević – naša savremenica*. Ur: Mršević, Zorica i Jovanović, Marko. U: Ksenija Atanasijević – O meni će govoriti moja dela. Beograd: Institut društvenih nauka, str. 326-330.

Pravoslavna čitanka. Sveti Sava Srpski - *Beseda o pravoj veri*. Episkop Nikolaj - *Borba za veru*. Jeromonah Amfilohije - *Isihizam – srce duhovnog života*. Ur: Pantelić, Milan. U: Vera, ljubav i nada. Šabac: Pravoslavac, str. 5-12, 13-25.

Radivojević, Žiža (2019. avgust 11) Balkanski profesor i nepokorna žena. *Politika*.

Savić, Dragoslav (1989.) Beograd „u pola četiri kod dva bela goluba“. Beograd, str. 226.

Vuletić, Ljiljana (2005.) *Život i misao Ksenije Atanasijević*. Beogra, str. 21-27.

SVETLANA JANKOVIĆ⁷

FAITH AND DOUBT IN KSENIJA ATANASIJEVIĆ'S OPUS

Summary

The subject of the paper is the consideration of the value and necessity of peace by Ksenija Atanasijević, which was motivated by faith and doubt during the time of war threats between the two world wars. It was a time not only of a serious threat to world peace due to the approaching Second World War, but also of the appearance of totalitarian ideologies - fascism, Nazism, Stalinism. In this context, she advocated the teaching of cosmopolitanism, directed by the need to realize a global, altruistic community between states. As an engaged intellectual, in her works she advocates against antisemitism, pointing out that it is only one of the elements that foreshadow a global catastrophe. She expresses her astonishment in front of all the blows that affect entire nations, watching how, more and more clearly and more perceptibly, the constellation for a new, general catastrophe is being assembled. Thematically, the work includes Ksenia's answers to the rhetorically posed question, of how to fight against evil in the time in which she lived, which she considered "terribly serious". The relevance of her philosophical thought is underlined by the fact that none of that serious threat to global peace has changed even to this day. Both then and now, it seems that every manifestation of evil possesses some special magical power of progressive growth and monstrous multiplication. Ksenia's answer against evil is clear: it is possible and necessary to fight with faith and knowledge, not passivity and indifference. Through her works, she highlights the principle of opposites expressed through the struggle between good and evil. It is not enough to protest, it is necessary to act, which she emphasizes should be heroic, fearless, and uncompromising. Fearful analysis of the sad and desperate social maladjustments of her age should be replaced by a decisive removal of the face from untruths and bold destruction of false values. Ksenija Atanasijević has role models in the past in a constellation of spiritual teachers who point to the acceptance of faith in the necessity of permanent peace among human beings. It is concluded that her philosophy of pacifism and non-violence are so

---

⁷ Centre for Promotion of Dialogue and Tolerance - Čačak,
svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

receptive and so logical that it leaves questionable the existence of the purpose and origin of evil. It says that the wisdom of the world knows the harmfulness and fatality of evil, distorts it, and indicates ways to eradicate it from the human community forever. Today's reader cannot escape the impression that she is, in fact, talking about the time in which we live, and not only about the time in which she lived. Based on her progressive ideas, which were far ahead of their time, and based on the fact that the philosophy she dealt with is still relevant today, the conclusion remains how significant the entire oeuvre of Ksenia Atanasijević is. Where there is a conviction that, in due time, what until recently seemed like a utopia, will become a reality, it is natural that there is always doubt, both in her time and in ours.

Key words: *the necessity of peace, threats of war, totalitarian ideologies, the struggle between good and evil, faith and knowledge, utopia, doubt*